

Antti Lizelius ja jälkitavujen pitkät vokaalit

SILVA KIURU

Antti Lizelius (1708 – 1795) oli se raamatunsuomennoksen tarkastaja, joka vaikiinnutti «kirjansauva» (< bokstav) *k*:n takavokaalien eteen. Tämän kirjoitukseni aiheena on kuitenkin hankalampi ortografian ongelma: jälkitavujen pitkän vokaalivariantiteetin merkintä. Kuten tiedetään, suomen kielen ortografiassa pitkän vokaalin erottaminen lyhyestä kehittyi nykyiselleen varsin hitaasti (esim. Rapola 1933: 69 – 76).

Lizelius edustaa vuosisatansa jälkipuoliskoa monipuolisesti: tekstejä on erilaisia. Paitsi kahdesta raamatunsuomennoksesta (1758 ja 1776) hänet voi muistaa uranuurtajan kirjoituksista: ensimmäisestä sanomalehdestä, ensimmäisistä suomeksi laadituista kokouspöytäkirjoista ja «Tiedustuskirjasta», ensimmäisestä suomenkielisestä paikallishistoriasta. – Lizeliuksen kieltä ei ole yksityiskohtaisesti tutkittu. T. K. Otavan kirjoittama laajahko yleisesitys Lizeliuksesta on vuodelta 1931 (Suomi V: 11). 1950-luvun lopulla Suomenkielisten Tieto-Sanomien vuosikerta kuvattiin ja julkaistiin kirjana. Lizeliuksen toimittamia raamatunsuomennoksia on viimeksi esitellyt Pertti Virtaranta, tosin suppealle piirille (1991). Lizeliuksen käsikirjoitukset oli saatu tutkimuksen tarpeisiin osin jo 1910-luvun lopulla (Saarimaa 1917; E. A. Virtanen 1919), osin 1940-luvulla (Virtaranta 1946). Aineslähteinä olen käyttänyt näitä ja Lizeliuksen raamattuja, osin muitakin.

Tyrvääläisen Antti Lizeliuksen voimme olettaa puhuneen sellaista suomea, jossa jälkitavujen pitkät vokaalit eivät olleet lyhentyneet. Hänen korvansa kuuli *tule* ja *tulee* -muotojen välisen eron, mutta toisaalta hänen silmänsä oli tottunut tekstiin, jossa ne oli kirjoitettu samoin, esimerkiksi *hän tule*. Siirtyminen yhden vokaalimerkin käytöstä kahteen ei käynyt kertaheitolla, niin kuin *c*:n vaihto *k*:ksi, eikä se liioin voinut olla sillä tavoin mekaanista kuin loppuheittoisten asujen täydentäminen vokaaliloppuisiksi, mistä Lizelius myös on saanut kiitosta. Hänen tarkastamiensa raamatunsuomennosten oikeinkirjoitus kulki kyllä jälkitavujen pitkien vokaalien merkinnässä nykyiseen johtavaa tietä, mutta «johdonmukaisuuteen hänkään ei tässä kohden vielä päässyt», toteaa Osmo Ikola (1976: 10). Lizeliuksen ortografia sopii tarkastelun kohteeksi lähinnä sen vuoksi, että se muuttuu. Vuoden

1776 raamatun teksti eroaa vuoden 1758 suomennoksesta. Lizeliuksen profaaneista kirjoituksista voi lisäksi paljastua piirteitä, joita raamatun ortografian traditio ei ole kahlinnut.

Vuoden 1758 raamatunsuomennos

Raamatunsuomennoksen ortografian kehittymistä tutkittaessa verrataan tarkasteltavaa raamatunpainosta yleensä sen edeltäjään, esimerkiksi vuoden 1758 raamatun Florinuksen tarkastamaan ns. sotaraamattuun (1685) ja Lizeliuksen toista, ns. vanhaa kirkkoraamatun, hänen ensimmäiseensä. Usein kielen tutkija pitää silmällä piirteitä, joissa kielen sanotaan askel askeleelta ja painos painokselta paranevan. Mitä lähemmäksi esimerkiksi ortografia tulee nykyistä, sitä parempana sitä pidetään. Mutta oikeinkirjoitus voi tietenkin olla johdonmukaista, vaikei se olekaan samanlaista kuin kirjakielemme nykyinen.

Lizeliuksen tarkastamasta vuoden 1758 raamatusta luin Jobin kirjan, 60 ensimmäistä psalmia, Sirakin kirjan ja Matteuksen evankeliumin (yht. 155 sivua). Kiinnitin huomiota yhtäältä niihin jälkitavuihin, joissa oli peräkkäin kaksi samaa kirjainta, ja toisaalta tapauksiin, joissa tätä merkintää olisi voinut odottaa. Tällaisia muotoryhmiä ovat: 1) illatiivit (*kalaan; antamaan*), 2) *a-*, *ä-*vartaloinen partitiivi (*kalaa, leipää*), 3) ind. preesensin y. 3. persoona (*antaa*), 4) akt. ja pass. 1. infinitiivi (*antaa, annettaa*), 5) pass. ind. preesens ja imperfekti ja kond. preesens (*annetaan, annettiin, annettaisiin*), 6) supistumaverbien vokaalivartalo (*vihaat, vihaava*), 7) *kO-* ja *kA-*tunnuksinen imperatiivi (*olkoon, menkää*), 8) akt. 2. partitiivin vokaalivartalo (*olleet, tulleen*), 9) *k-*, *h-* tai *s-*loppuisen nominin vokaalivartalo (*esteen, terveet, saaliin, parhaat*) ja 10) eräät ominaisuudennimet (*totuus, pahuutta*). – Vertaan niitä esiintymiä, joiden jälkitavuissa on kaksi samaa vokaalimerkkiä, vuoden 1685 raamatun vastaaviin tekstikohtiin.

Jälkitavun pitkän vokaalin merkintä kahdella kirjaimella on 1600-luvun ja 1700-luvun alkupuoliskon kirjasuomessa kaiken kaikkiaan harvinaista, mutta nominien illatiivin päätetavun kaksikirjaimisuus on yleistä. Useimpiin pitkävokaalisen illatiivin kirjoitusasuihin Lizeliuksen ei tarvinnutkaan tehdä muutosta; kaksikirjaimisuus on peräisin edeltäjien ortografiasta, esim. *häpiään, erinomaiseen, nurckaan, onnettomuteen*. Lizelius vain lisää 3. p. omistusliitteeseen loppuvokaalin: *käteens > käteensä*. Kaksikirjaimiseksi hän lisäksi korjaa sellaisen illatiivin, joka Florinukselta oli jäänyt yksikirjaimiseksi: *pimeyten > pimeyteen; päivän asti > päiwään asti; minä suutun elämäni > elämäni; mene sinun Cammios > Cammioos; cocon > cocoon, ohen > oheen, secan > sekaan, turhan*

> *turhaan, täyten* > *täyteen*; mutta Lizeliuksellakin *jälken* 'jälkeen' ja *haman* 'hamaan'.

Lizelius on illatiivien yhdenmukaistaja. Tärkeä muutos on se, että hän vaihtaa myös *sen*-päätteen *seen*-asuun ja 3. inf. illatiivin *maan-*, *mään*-loppuiseksi. Vuoden 1642 raamatusta nominin illatiivin pitkävokaalinen päätetävy on yleensä kaksikirjaiminen, mutta *sen*-pääte usein ja 3. inf. illatiivi aina yksikirjaiminen. Florinus näyttää muuttaneen *seen*-päätteen yksi-*e*:lliseksi monissa sellaisissakin tapauksissa, joissa vuoden 1642 raamattu käyttää kahta *e*:tä. Lizeliuksella on nyt *huoneseen, cuollueseen, louckaseen, puheseensa, raitiseen, ruumiseen, taiwaseen, waatteseen, walheseen, wenheseen*, kun pääte edellisessä raamatusta on *-sen*. Näytteitä Lizeliuksen infinitiiveihin tekemistä muutoksista: [*cutzua*] *syömän ja juoman* > *syömään ja juomaan*; [*pääsin*] *sanoman* > *sanomaan*; [*walmit*] *herättämän* > *herättämään*; [*lähettä*] *menemän* > *menemään*. Lizelius ulottaa muutoksen joskus tapauksiin, joissa se oudoksuttaa: [*ei sinun tarwita*] *hämmästyvän* > *hämmästyään*. Sama muutos on muissakin *tarvita*-verbin ja 3. infinitiivin yhtymissä. – Sellaisia nominien illatiiveja, joissa *h* on säilyneenä, Lizelius tuskin lisäsi mutta ei toisaalta karsinutkaan. Löytämäni tapaukset ovat yleensä peräisin aiemmista raamatunsuomennoksista. Näytteitä: *eläimihin* (Ps. 49:13); *Jumalahan* (Ps. 56:5); *duomiohon* (Matt. 5:21); *elämähän* (Matt. 7:14); *kiwistöhön* (Matt. 13:5, 20); *Caupungihin* (Matt. 23:34, 28:11); *calliohon* (Matt. 27:60).

Vuoden 1685 raamatusta on pitkävokaalisen yks. partitiivin päätetävy *ani* harvoin kaksikirjaiminen, olipa vokaalivartalo mikä tahansa. Lizelius alkaa käyttää kahta kirjainta *a-*, *ä*-vartaloisissa: *wäkiwaldaa teet* (< *wäkiwalda*); *etzi sinun palweliaas*; *ei mitän hywää* (< *hywä*); *wijsi sataa* (< *sata*); *wältti paha* (< *paha*); *seitzemän poicaa* (< *poica*); *auttamaan tarwitzepaa*; *wähää taemma* (< *wähä*); *salaa* (< *sala*); *caucaa* (< *cauca*), *tacaa* (< *taca*). Uudistuksen lienee käynnistänyt halu erottaa partitiivit nominatiiveista. Vokaaliyhtymiä Lizelius käyttää *i-*, *o-*, *ö-*, *u-* ja *y*-vartaloisissa partitiiveissa, esim. *äitiä, lapsia, peldo*, *tyköä, itcua, ryppyä*. Mutta *e*-vartaloisen yksikön partitiivin hän säilyttää yksikirjaimisena eikä toisaalta suosi *ea*, *eä* -vokaaliyhtymiäkään: *et te tiedä päiwää eikä hetke* (< *päiwä eikä hetke*); *cusa ei järke ole*; *paljo wäke*; *caicke hywää*; *kiwe kiwen päälle*; *14 polwe*; *tunnustähte*; *Pyhää Henge*; *lendäwätä lehte*; *sitä onne*; *owe ja telke*; *waske*. Syynä voi pitää sitä, ettei *e*-partitiivi ole yksikirjaimisenakaan vaarassa sekaantua nominatiiviin. Kun sijapäätettä seuraa omistusliite, Lizelius varmistaa partitiiviksi tunnistamisen: *odotta sinun nimees* (Ps. 52:11); *uscollista weljeäs* (Sir. 7:20); *wäijy sinun hengeäs* (Sir. 33:31); *weli autta weljeensä* (Sir. 40:24).

Kaksikirjaimisuutta on myös ominaisuudennimissä, mutta vain nominatiivissa ja partitiivissa eikä niissäkään aina. Ortografian kirjavuus periytyy Florinukselta. Näytteitä: *hywyys, turhuus, pahuus, julmuutta, petollisuutta, woimattomuutta, hul-*

lus, cuiwus, pahus, lewottomus, hywyttä, angarutta, onnettomutta. Sanassa *autuus* on kaksikirjaimisuutta ymmärrettävästi yleisemmin kuin muissa; jo aiemmat raamatut olivat korvanneet Agricolan *autuahus*-sanana *autuus*-asulla (ks. VKS sv. *autuus*).

Muissa muotoryhmissä Lizelius suosii tradition mukaista yksikirjaimisuutta. *kA*- tai *kO*-tunnuksisen imperatiivin pitkävokaalinen jälkitävy on aina yksikirjaiminen. – Nominin pitkävokaalisen vartalon samoin kuin verbin akt. 1. infinitiivin ja ind. presensin y. 3. persoonan jälkitävy on harvoin kaksikirjaiminen. Aineistooni osui vain joitakin poikkeuksia: *ota sinun wuotees* (Mark. 2:11); *Taidatcos jättää* (Job. 39:14); *anda sataa* (Job. 20:23); *annat ajaa* (Job. 30:22); *wältääxensä* (Ps. 28, summ.); *se sataa* (Job. 38:26); *häneen toiwoo minun sydämeni* (Ps. 28:7); *DAwid turwaa*; *D. neuwoo*; *D. lupaa* (Ps. 26, 106 ja 116, summ.); *Jumalan nime turhaan lausuu* (Sir. 23:11; jo 1685 R). Huomattakoon, että *turvata* ja *luvata* ovat supistumaverbejä. – Kaksikirjaimisia presensin y. 3. persoonan muotoja on eniten niissä summaarioissa, jotka puuttuvat sotaraamatusta. Tämä valitettavasti vaikeuttaa vertailua.

Pöytyän ja Mynämäen kirkkokokousten pöytäkirjat

Antti Lizelius toimi pappina Pöytyällä noin 20 vuotta (1741 – 1761). Hän alkoi käyttää suomea kirkkokokousten pöytäkirjojen kielenä 1750-luvulla, samoihin aikoihin kuin kolmatta raamattua painettiin (Virtanen 1919: 55). Pöytäkirjat ovat Pöytyän kauden viimeisiltä vuosilta (1756 – 1759 ja 1761).

Pöytyältä Lizelius siirtyi Mynämäen kirkkoherraksi. Sikäläiset kirkkokokousten pöytäkirjat ovat pitkältä ajalta, vuosilta 1761 – 1776. Niiden julkaisija E. A. Saarimaa huomauttaa joissakin kohdin (1917: 74, 86, 92, 94) siitä, ettei käsiala ole Lizeliuksen. Kieli ei ainakaan olennaisesti eroa Mynämäen muiden pöytäkirjojen kielestä. – Viittaaan Virtasen ja Saarimaan julkaisemiin teksteihin kirjaimella P (= Pöytyä) tai M (= Mynämäki). Kaikissa pöytäkirjoissa Lizelius merkitsee jälkitävän pitkän vokaalin yleensä yhdellä kirjaimella. Kahta kirjainta hän käyttää vain illatiiveissa ja *a*-, *ä*-vartaloisissa partitiiveissa, mutta niissä varsin järjestelmällisesti.

Näytteitä partitiiveista: *ajastaikaa, käräjää, parembaa, summaa, vircaa*. Näihin kuuluu myös *kaukaa*. Yhdellä kirjaimella on *aa*-, *ää*-loppuinen partitiivi merkitty Pöytyän kirjoissa vain kerran, omistusliitteen edellä, ja harvinainen se on myös Mynämäen ajan kirjoissa: *ylömmäxi hänen vuodesiansa* (P s. 59), *soveliasta paicka* (M s. 73), *syyllistä tila* (M s. 86), *puolen päivä* (M s. 91), *4 kappa, 3 kappa* (M s. 98). Huomattakoon lisäksi, että Mynämäen esiintymät ovat teksteissä, jotka on kirjoittanut – ehkä puhtaaksi – joku toinen kuin Lizelius. Muista

vokaalivartaloisista, myös *e*-vartaloisista, yksikön partitiiveista on yleensä vokaalilyhtymäinen asu. Pöytäkirjojen ortografia eroaa tässä edukseen vuoden 1758 raamatun kielestä. Pari poikkeusta on: *hetke* (M s. 54); *colmee syldä pitkiä* (P s. 63; kyseessä on pitkäksi vokaaliksi oienneen *ea*-yhtymän merkki tai ehkä kirjoitusvirhe).

Illatiivien kaksikirjaimisuus on morfologisehtoista. Verbien 3. inf. illatiivin viimeisessä tavussa on aina kaksi *a*:ta tai *ä*:tä, esim. *catzomaan*, *opettelemaan*, *pitämään*, *vallitzemaan*. Lizelius pitää näin illatiivin erossa 3. inf. instruktiivista, joka on niin ikään tavallinen muoto. Poikkeuksellinen yksi-*a*:llinen inf. illatiivi esiintyy kahdesti: *Tätä mitta tuoman määrättin uniluckari* (M s. 54; huom. myös partitiivi); *tuli pudottaman* (M s. 83).

Pitkävokaaliseksi merkitty nominin illatiivi on myös yleinen; esiintymiä on pöytäkirjoissa kymmenittäin. En anna näistä näytteitä. Yksikirjaiminen päätetavu on harvinainen, ja silloin illatiivimuotoisuus ilmenee tekstiyhteydestä, kongruovasta attribuutista tai rinnasteisesta illatiivista: *[tähän] Käräjän* (P s. 57), *maailmallisen [oikeuteen]*, *[tähän] päätöxen* (P s. 59), *perän [catzajat]*, *[ajatukseen ja] päätöxen* (P s. 65), *vähembän [hindaan]* (P s. 66), *[lisättin] kengä rahan yxi talari* (P s. 72), *[pitä vietämän] Brukin* (M s. 54), *[merenpuoliseen] rintapenckin* (M s. 81), *[ymmärryseen ja] harjoituxen* (M s. 86).

Partikkelien *jälkeen*, *suhteen* ja *vastaan* päätetavuun on kuitenkin merkitty vain yksi vokaalimerkki. Mynämäen pöytäkirjoissa on joskus kaksi-*e*:llinen *jälkeen*, mutta *jälken*-esiintymiä on kyllä kymmenittäin. Koska Lizelius yleensä käyttää kahta kirjainta illatiivin pitkän vokaalin merkinä, tulee epäilleeksi, ettei hän samastanut näitä partikkeleita illatiiveihin. Luontevampi selitys lienee se, ettei yksikirjaimisuudesta ollut haittaa. Muihin muotoihin sekaantumisen vaaraahan ei ollut.

Pöytyän ajan pöytäkirjoissa on vain pari sellaista kaksi- tai useampitavuisen sanan illatiivia, jossa vokaalienvälinen *h* on säilyneenä: *vierehensä* (P s. 56, 58), *Cuorihin* (P s. 68). Mynämäen pöytäkirjoissa *h*:llisiä illatiiveja on paljon enemmän; tämä selittyy pitäjien murre-eroista (vrt. Kettunen 1940: kartta 107). Näytteitä: *tullesehen*, *tilahan*, *käräjähän*, *Kirkohon*, *ehtohon*, *pitohon*, *muistohon*, *rouckiohon*, *lugunlaskuhun*, *Cuorihin*, *hiuxihin*, *Sakaristihin*, *penckihin*.

Useissa muotoryhmissä, joiden kirjoituksessa satakuntalaiselta voisi odottaa kahta vokaalimerkkiä, Lizelius käyttää yhtä. Tavallisia muotoja ovat mm. passiivin ind. preesens ja imperfekti sekä kond. preesens. Esiintymiä on runsaasti. Joitakin esimerkkejä: *hyljätän*, *muistutetan*, *tarvitan*; *havaittin*, *huuttin*, *keskusteldin*, *pandin*, *cutzuttin*; *ostetaisin*, *taittaisin*. – Kaksikirjaimisia poikkeuksia on pöytäkirjojen passiivimuodoissa kahdeksan (n. 4 %): *tarvitaan* (P s. 58), *eroitetaan* (P s. 71), *tehdään*, *saadaan* (M s. 56); *langetettiin* (P s. 57), *seisahdettiin* (P s. 61),

otettiin (M s. 62); *saadaisiin* (P s. 62). Kaksikirjaiminen tavu on sanan viimeinen. Kaksikirjaimisuuteen on voinut vaikuttaa muodon aiempi *h*:llisuus.

Aktiivin ind. presensin y. 3. persoonan muoto ei Pöytyän pöytäkirjoissa koskaan pääty kahteen vokaaliin ja Mynämäenkin pitkänä aikana erittäin harvoin. Näytteitä vartalotyypeittäin: (hän, se) *anda, maxa, otta, vuota, kirjoitta; juoxe, käske, näke, tarvitze; ano, catzo, sano; kuulu, suostu, ulottu; holho, lange, maca, määrä*. Tällä kannallahan on pääosin vuoden 1758 raamattukin. Poikkeukset: *sanoo, soimaa, kärjää* 'kerjää' (M s. 93, 97); *soimata* ja *kerjätä* ovat supistumaverbejä.

Myöskään 1. infinitiiviin ei Lizelius ole merkinnyt kahta vokaalimerkkiä. Esimerkkejä akt. ja pass. infinitiivistä: *maxa, päättä, korvotta* 'korottaa', *cuuluttaxensa, vahvista; myytä, tehtä, kannetta, lykättä, otetta, varustetta, viivytettä*. Kahteen vokaalimerkkiin päättyy 1. infinitiivi vain kolmessa kohdassa: *lupaisit säästää* (P s. 63), *andaa, maxaa* (M s. 79, 99).

Supistumaverbien vokaalivartalossa Lizelius ei liioin käytä kahta vokaalimerkkiä. Esimerkkejä: *holhoman, cohtavan, seuravaiselle, vastavat, lisämisexi, mittamisesa, määrämiseen*. Aktiivin 2. partisiipin vokaalivartalo on yksikirjaiminen, esim. *ollet, oppinet, silmäillet, käynen, vertynexi*. Ainoa poikkeus, *olleet* (M s. 92), on tekstijaksossa, joka ei ole Lizeliuksen käsialaa. – Nomininkin pitkä vartalovokaali on yleensä yksikirjaiminen, esim. *huoneseen, katzesta, tarpellisexi, vaattensa, caunisti, valmixi, rickat, vainalle*. Kaksikirjaimisia, yleensä kaksi-*e*:llisiä, esiintymiä on joitakin: *tarpeen, tarpeellisexi* (P s. 60), *veripyreet* (P s. 59), *vuoteella* (P s. 58), *murheen* (M s. 53), *huoneen* (M s. 67), *tukkeexi* (M s. 92); *vapaan* (P s. 68), *kivipatzaan* (M s. 81, 82). Kerran on myös *h*:llinen *rukihita* (P s. 70).

Ominaisuudennimien kirjoituksessa Lizelius yleensä tyytyy yhteen vokaalimerkkiin. Konsonanttivartalo on joskus merkitty kahdella *u*:lla: *totuutta* (P s. 58, M s. 69), *sopivaisuuttansa* (P s. 68), *ajattelemattomuutta* (M s. 78), kerran vokaalivartalokin: *vanhuuden* (M s. 63).

kAAn-liite on pöytäkirjoissa yleensä yksikirjaiminen: *nytkän, ennengän, tulletcan, yhtäkän, ollengan, keneltäkän*; samoin *ketän, mitän, yhtän*. – Poikkeukset ovat harvinaisia: *kenengään* (M s. 68), *yhtäkään, mitään* (M s. 84). Tällaisia kirjoitusasuja en ole havainnut muissa Lizeliuksen teksteissä.

Tiedustuskirja

Lizeliuksen «Tiedustuskirja» julkaistiin ensi kerran täydellisenä vuonna 1946 ja samalla myös kirkonkokouksen pöytäkirja vuodelta 1783 (Virtaranta 1946: 235 –

257; osia Tiedustuskirjasta oli painettu jo aiemmin, ks. Sjöros 1887 ja AHF: 386–392; Suomen kansalliskirjallisuus -sarjan tekstinäytteiden ortografiaa on muutettu).

Virtaranta toteaa julkaisijan sanoissaan, että Tiedustuskirjan käsiala osoittaa sen Lizeliuksen kirjoittamaksi, mutta eri osat eri aikoina kirjoitetuiksi. Tallgrenin mukaan (1931: 244) Lizelius olisi tehnyt Tiedustuskirjan noin v. 1775. Loppuosaa Virtaranta pitää 1780-luvun alkupuolella laadittuna. – Näytteideni sivunumerot viittaavat Virtarannan julkaisuun (1946).

Kuten odottaa sopii, jälkitavujen kaksikirjaimisuutta on Tiedustuskirjassakin vain määrämuodoissa: illatiiveissa ja partitiiveissa. Kaksikirjaimisia *a-*, *ä-*vartaloisten nominien partitiiveja on runsaasti. Ainoa poikkeus on kongruoivan attribuutin jäljessä: *soveliasta paikka* (s. 250). 3. inf. illatiivi on poikkeuksetta *maan-*, *mään-*loppuinen. Esiintymiä on useita kymmeniä. Sellaista päätevarianttia, jossa vokaalien välinen *h* olisi säilynyt, ei näissä ole.

Nominin illatiivi on joko kahdella kirjaimella pitkävokaaliseksi merkitty tai sellainen, jossa *h* on säilynyt. Seuraavassa poikkeen pääteemastani ja esitän havaintoja *h*:llisten esiintymien vartalovokaaleista.

Kuten mainitsin, 3. inf. illatiivissa ei *h*:ta ole koskaan. Nomininkin illatiivissa *h* on harvinainen, kun vartalo on *a-*, *ä-*loppuinen: *h*:ttomia esiintymiä on yli 50 ja *h*:llisiä kolme: *kuolemahan*, *multahan*, *tilahan*. Sen sijaan *e-* ja *o-*vartaloinen nominin illatiivi on usein *h*:llinen, esim. *mielehemme*, *parvehen*, *povehen*, *puolehen*, *Suomehen*; *kammiohon*, *kirkkohon*, *menohon*, *muistohon*, *tietohomme*, *walohon*; myös *ihmisiin*, *pienempihin* *suonihin*, *waatteisiin*. Monikossa on *h*:ttomuus kuitenkin yleisempää; tähän saattaa vaikuttaa vartalon äänne- tai muotorakenne, esimerkiksi aina *sisällyxiin*, *toimituxijn*, *waikutuxijn*. *kse-*vartaloinen yksikönkin illatiivi on aina *h*:ton, esim. *ajatukseen*, *päätöseen*. Samoin on *h*:ttomuus yleistä *ise-*vartaloisten illatiivissa. Esiintymiä on yli 30 ja *h*:llisiä vain kaksi: *aikoimisehen*, *otollisehen*. On todennäköistä, että *h*:llisten ja *h*:ttomien illatiivien vaihtelussa ilmenee murteen vaikutus. Jos näin on, vaihtelu kertoo myös Lizeliuksen myönnteisestä suhtautumisesta murteeseen.

Partikkeleina käytetyt illatiivit Lizelius kirjoitti Pöytyän ja Mynämäen pöytäkirjoissa yleensä yksikirjaimisina. Tiedustuskirjassa tapa on muuttunut; tilalle on tullut päätetavultaan kaksikirjaiminen asu *haltuun*, *wiereen*, *jälkeen* (23 es.), *turhaan*, *wastaan*, kuitenkin kerran *jälken*, *suhten*, *wieren* ja usein *wastan*.

Jälkitavujen pitkän vokaalikvantiteetin merkintä yhdellä kirjaimella jatkuu useimmissa muotoryhmissä. Aktiivin 2. partisiipin vokaalivartalo on yksikirjaiminen, samoin supistumaverbien vokaalivartalo, vain kerran *weisaamaan*. Nominin pitkävokaalinen vartalo on harvoin kaksikirjaiminen: *aseen*, *huoneen*, kerran myös *ainehet*. Ominaisuudennimet Lizelius kirjoittaa edelleen yhdellä *u*:lla tai *y*:llä, vain kerran *pituuden* (s. 241). Sana *autuus* on lähes aina kaksi-*u*:llinen,

kuitenkin myös *aututta* (s. 242), *autudensa* (s. 243). Passiivin preesens on aina yksikirjaiminen; imperfektien joukossa on muutama kaksikirjaiminenkin: *koottiin*, *luettiin*, *maxettiin*, *palkattiin*.

Aktiivin ind. preesensin muodot Lizelius kirjoittaa Tiedustuskirjassaankin useimmiten yhdellä vokaalimerkillä. Kaksikirjaimisista asuista, joita on alle kymmenen, jotkin ovat raamatun sitaateissa: *kaatuu* (s. 241), *pitää* (s. 242), *siunaan* (s. 253). Supistumaverbejä on pari muutakin: *lupaa*, *löyhkää* (s. 241). Muiden verbien päätetävy on harvoin kaksikirjaiminen: *antaa*, *kuolee*, *pysyy*.

Aktiivin 1. infinitiivin päätetävyyn Lizelius on paikoin merkinnyt kaksi vokaalimerkkiä. Esiintymiä ei ole paljon, mutta muutosta aiempaan ortografiaan ne ehkä enteilevät: *maxaa*, *jättää*, *ottaa*, *pitääxensä*, *säätääxensä*, *waroittaa*, *rakentaa*.

Suomenkieliset Tieto-Sanommat

Ensimmäisen suomenkielisen lehden näytenumero, Suomalaiset Tieto-Sanommat, painettiin syksyllä 1775, ja seuraavan vuoden ajan Lizelius sitten toimitti Tieto-Sanomiaan; postikortin kokoinen, nelilehtinen sanomalehti ilmestyi kahdesti kuussa.

Lehteään varten Lizelius kirjoitti ja suomensi tekstejä, jotka julkaistiin. Tämän voisi olettaa näkyvän Sanomien kielessä, vaikkapa kirjoitusasujen vakiintuneisuutena. Toisaalta on mahdollista, että kieleen on välillisesti vaikuttanut myös lukijakunta. Rapolan mukaan (1933: 42) Tieto-Sanomien kielessä onkin runsaasti Ylä-Satakunnan hämäläisyyksiä. Ne ovat tietenkin ensisijaisesti Lizeliuksen oman kielen piirteitä, mutta jotakin kertoo se, ettei hän karsinut niitä lehensä kielestä.

Jälkitavujen pitkän vokaalin merkinnässä on odotuksenmukaisesti samoja piirteitä, joita on havaittavissa vuoden 1758 raamatunsuomennoksessa ja Lizeliuksen käsikirjoituksissa. Käsittelen aluksi näitä yhtäläisyyksiä.

Tieto-Sanomissa ei *a-*, *ä-*vartaloista partitiivia ole kertaakaan merkitty yhdellä kirjaimella. Esiintymiä on runsaat 200, joukossa myös *yhtä montaa* (s. 147). Illatiivi on samoin kaksikirjaiminen (ks. myös Immonen 1977: 78–79). Vain näytenumeron kansanrunoa mukailevassa alkurunossa Lizelius käyttää *h*:llisiä 3. infinitiivin muotoja, esim. *oppimahan*, *lukemahan*. Nominien illatiivien esiintymiä on noin 300. Ainoa yksikirjaiminen poikkeus on lukusanan alkuosassa: *kolmenkymmeneen* (s. 126). Kahden kirjaimen säännönmukaisuutta osoittaa sekin, että Lizelius kirjoittaa jopa *kuhunkiin* (s. 30). Myös partikkelit *jälkeen*, *yhteen*, *suhteen*, *toistamiseen* ovat aina kaksi-*e*:llisiä. Sen sijaan 'vastaan' on asussa *wastan* (*wastan* vain kerran, näytenumerossa) ja 'jälleen' aina asussa *jällen*.

Nominien illatiiveista on n. 5 % sellaisia, joissa on vokaalien välinen *h*. Näistä on suhteellisen moni *o-* tai *u-*vartaloinen, muutama *e-* tai *i-*vartaloinen, mutta ei

yksikään *a-*, *ä-*vartaloinen. Näytteitä: *luulohonsa*, *muistohon*, *luontohon*, *hinkalohon*, *kuolohon*, *juttuhun*, *alkuhun*, *Suomehen*, *toimehen*, *etehen*, *puolehen*, *parihin*, *rupihin*, *Tietosanomihin*. Vartalovokaalin mahdollinen vaikutus illatiivin *h:*hon ilmenee samanlaisena kuin Mynämäen pöytäkirjoissa ja Tiedustuskirjassa.

Tieto-Sanomien passiivin ind. preesens ja imperfekti ja kond. preesens (yht. n. 450 es.) on lähes poikkeuksetta yksikirjaiminen. Kaksikirjaiminen *taitaan* esiintyy lehden näytenuumerossa, itse Tieto-Sanomissa *walitaan* ja *saatiin* (Immonen 1977: 45 – 47, 50). Aktiivin 2. partiipin vokaalivartalo (n. 170 es.) on yksikirjaiminen kahta poikkeusta lukuun ottamatta: *ränstyneexi*, *halkeneexi* (s. 28, 38; Immonen 1977: 24, 27 – 28, 34, 35). Nominin pitkä-*e*:llinen vokaalivartalo on niin ikään useimmiten merkitty yhdellä vokaalimerkillä. Näytteitä: *estet*, *huoneseen*, *kekälen*, *nestellä*, *perhen*, *puuttesa*, *satén*, *tarpexi*, *tuoren*, *walhella*, *äken*. Kaksikirjaimisia *ee*-vartaloiden esiintymiä ei Tieto-Sanomissa ole kymmentäkään. Niille on ominaista se, että pitkä vokaali on kaksitavuisen muodon jälkitavussa: *hylkeet* (s. 118), *säteet* (s. 166), *tarpeen* (s. 44), *wirheen* (s. 88), *wuoteet* (s. 31, 48); muunlaisia on pari: *paisteesta* (s. 70), *puuttesa* (s. 119).

Yhden kirjaimen käyttö on lähes yksinomaista *aa-*, *ää-*vartaloiden merkinnässä. Näitäkin esiintymiä on paljon, esim. *ahtaseen*, *kewällä*, *kuninkallinen*, *lampat*, *paljalla*, *puhtana*, *raiwokkat*, *rattat*, *taiwan*, *työläxi*, *wilppammaxi*; samoin *alhalta*, *ylhältä*. Kaksikirjaimisia poikkeuksia on vain kolme: *parhaasta* (s. 64), *runsaamalla* (näytenuumerossa), *taiwaasa* (s. 159). Huomiota herättääkin se, että Lizelius käyttää aina kahta *ä*:tä murteellisessa muodossa *päiwääsä*: *usiammasti päiwääsä* (s. 98), *kaxi kertaa päiwääsä* (s. 135, 138). (Selityksestä ks. Virtaranta 1950: 137 – 147.)

Supistumaverbien vokaalivartalo on Tieto-Sanomissa yksikirjaiminen. Näytteitä: *holhowa*, *kelpawat*, *kerjämäsä*, *lakkamaan*, *lankewat*, *lykkämme*, *makawain*, *seurawaiset*, *wihawan*, *awaminen*, *korjamisen*, *lisämisellä*, *paiskamisella*. Vain kerran, lehden näytenuumerossa, on kaksikirjaiminen *perkaamisella*. – Yksikirjaiminen on myös tekijännimen kantana oleva supistumaverbi (vrt. Virtaranta 1957: 566) sekä usein *ntU*-johdos. Näytteitä: *leikkaja*, *lumojat*, *saarnaja*, *perkantu*, *piukkantuwat*, *tulentua*. Kaksikirjaimisen illatiivin yleisyyttä arvelen syyksi asuun *kokoonnuit*, *kokoontua* (s. 37, 163).

Ominaisuudennimet Lizelius edelleen kirjoittaa yleensä yhdellä *u*:lla tai *y*:llä, mm. kaikki vokaalivartaloiset muodot. Vain nominatiiviin ja partitiiviin hän joskus merkitsee kaksi vokaalimerkkiä: *kylmyys*, *kohtuus*, *kuiwuus*, *tylyyttä*, *kylmyyttä*, *tawallisuutta*. Yksikirjaimiset asut ovat silti melko yleisiä.

Kuten edellä olevasta käy ilmi, Lizelius käyttää lehdessään jälkitavujen pitkän vokaalin merkitsemiseen hyvin samanlaista ortografiaa kuin aiemmissa kirjoituksissaan. Ainoa nomineja koskeva muutos onkin se, että *ii*-vartaloisissa nomineissa kaksikirjaimisuus on yleisempää kuin ennen: *kauniisti* (s. 32, 42), *nauriita* (s. 28,

71, 75, 75), *rukii/t, -ta, -sta, -tten* (s. 22, 38, 78, 102, 116, 117). Yksikirjaimisiakin esiintymiä on: *kaunin, nauri/n, -t, -ta, raitita, ruumi/ta, -sa, -sta, saalin, walmixi*.

Tärkein Lizeliuksen lehtikielessä ilmenevä vokaalien ortografian muutos koskee verbejä. Ensinnäkin ind. preesensin y. 3. persoonan kirjoitusasut ovat kahdenlaisia: yhteen tai kahteen vokaalimerkkiin päättyviä. Ortografian muutos on joko tapahtunut tai tulollaan. Kirjoitusasuun näyttää vaikuttavan verbityyppi.

a) Supistumaverbin ind. preesensin y. 3. persoonan muoto on kaksikirjaiminen, esim. *lakkaa, lupaa, nojaa, perkaa, wastaa, langee, rupee, kokoo, putoo; eikä temmaa ja siwaa, ei putoo*. – Ainoa yksikirjaiminen on kieltomuotoinen *ei uppo* (s. 142).

b) Muiden ei-supistumaverbien paitsi *a-, ä-*loppuisten ind. preesensin y. 3. persoonan muoto päättyy samoin lähes aina kahteen vokaalimerkkiin. Näytteitä: *juoxee, kuolee, laskee, tekee, tulee* (28 es.), *tuntee, tuulee, asustelee, kuulustelee, laittelee, lentelee, paukahtelee, erkanee, halpenee, pakenee, wähenee, ahkeroitsee, kaupitsee, rawitsee, tarwitsee, wallitsee; ehtii, möyhii, sopii, waatii; rikkoo, sanoo, seisoo, tahtoo; asuu, estyy, höystyy, kuuluu, löytyy, liikkuu, näkyy, puhuu, puuttuu, sattuu, syntyy, tuntuu, täytyy, ilmestyy, kowentuu, menestyy, seisauntuu, tapahtuu, ulottuu*. Poikkeuksia on kuusi (4 %): *kuole* (s. 190), *teke* (s. 111), *sopi* (s. 52), *muuttu, näänty* (s. 146), *perkantu* (s. 178).

c) Sen sijaan *a-, ä-*vartaloisten kaksitavujen ind. preesensin y. 3. persoonan esiintymistä vain noin puolet (46 %) on kaksikirjaimisia: (hän, se) *antaa, elää, estää, itää, kantaa, kaswaa, kylwää, laulaa, löytää, mahtaa, maxaa, näyttää, pais-taa, pistää, pitää, saattaa, taitaa, wetää, wuotaa*. Yksikirjaimisten esiintymien suhteellista osuutta lisää kyllä se, että *pitä-*verbin esiintymiä on paljon (37). Kiintoisa piirre on yksikirjaimisten verbien *ttA-*loppuisuus: (hän, se) *autta, näyttä, otta, pettä, saatta, tuotta*; lisäksi *anta, mahta, pyytä*.

d) Kolmi- tai useampitavuisten *a-, ä-*vartaloisten verbien ind. preesensin y. 3. persoonan esiintymistä yli puolet (58 %) on yksikirjaimisia: (hän, se) *huojenta, johdatta, kirjoitta, kuoletta, lihoitta, lähettä, pakotta, rakenta, seisahta, wahingoitta, vaikutta*. – Näytteitä päätetavultaan kaksikirjaimisista: *kaswattaa, notkistaa, puhaltaa, puhdistaa, rasittaa, sammuttaa*.

Vastaavanlainen ortografiamuutos ilmenee 1. infinitiiveissä. Tieto-Sanomien akt. ja pass. 1. infinitiivin loppuun Lizelius merkitsee joko kaksi vokaalimerkkiä tai yhden. Kaksikirjaimisia esiintymiä on jonkin verran enemmän (58 %). Näytteitä pass. 1. inf. esiintymistä: *myytää, tehtää, tuotaa, annettaa ~ annetta, elätettää ~ elätettä, estettää ~ estettä, holhottaa ~ holhotta, nautittaa ~ nautitta, walittaa ~ walitta, kuoletettaa, kynnettää, leikattaa, maxettaa, ostettaa, suolattaa, walitettaa, warieltaa, wältettää; hakatta, juotetta, lypsettä, otetta, pidettä, ruokitta, saatetta, wapahdetta, ymmärrettä*.

Akt. 1. infinitiivin kirjoitusasu näyttää osin riippuvan äännerakenteesta; yksikirjaiminen esiintymä on harvinainen muussa kuin *ttA*-loppuisessa verbissä: *autta, muutta, saatta, woitta; elättä, kaswatta, kirjoitta, kuljetta, käsittä, lahjoitta, lähettä, selittä, wahinkoitta, werhoitta*. Muita on neljä: *anta, kaswa, pitä, tylsentä*. Kaksikirjaiminen asu on suhteellisen tavallinen, kun infinitiivissä ei ole geminaat-ta-t:tä: *elää, kantaa, kylwää, maxaa, painaa, pitää, säästää; ammuntaa, parantaa, seisahtaa, tunnustaa, äestää*. Mutta kaksikirjaimisia *tt*:llisiäkin verbejä on melkoisesti, esim. *auttaa, näyttää, saattaa, ilmoittaa, kuluttaa, wahinkoittaa*.

Tiivistäen voi sanoa, että Lizelius on lehdessään siirtymässä yksikirjaimisista kirjoitusasuista kaksikirjaimisiin, kun kyseessä on verbin aktiivin ind. preesensin y. 3. persoonan muoto tai 1. infinitiivi. Muutos koskee monia verbejä, mutta ei kaikkia. Syyt yhtäältä muutoksiin ja toisaalta näiden rajoituksiin paljastuvat vuoden 1776 raamatusta.

Vuoden 1776 raamatun suomennot

Niilo Ikola osoittaa artikkelissaan Kappale 1776:n Raamatun historiaa (1935: 116 – 127), että näitä raamattuja syntyi hankalien painatusvaiheiden vuoksi kahdenlaisia. Niissä on laajoja identtisiä osia, mutta eroavien jaksujen vuoksi on syytä puhua kahdesta laitoksesta, A- ja B-tyypistä. Koko Uusi testamentti ja Vanhan testamentin alkuosa (Genesiksen alusta sivulle 297) on A- ja B-tyypissä painettu eri aikaan, eri ladelmia käyttäen. Erot ovat lähinnä ortografisia. Eniten niitä on Genesiksen kahdeksalla ensimmäisellä lehdellä.

Martti Rapolan mukaan (1933: 73) Lizeliuksen vuoden 1776 raamatusta huomaa «hiljaista pyrkimystä» korjailla preesensin yksikön 3. persoonan muotoja, esim. *sano > sanoo, tule > tulee*. Rapola ei tässä tarkoita raamatun A- ja B-tyypin välisiä eroja, vaan hän vertailee vuoden 1776 ja 1758 raamattuja. – Lähinnä ind. preesensin y. 3. persoonan muotojen tarkastelua varten kävin järjestelmällisesti läpi vuoden 1776 raamatun A- ja B-tyypistä Matteuksen evankeliumin ja Jobin kirjan kokonaan ja lisäksi Kuningasten kirjojen, Psalmien, Hoosean, Joelin, Aamoksen, Obadjan, Joonan, Miikan, Nahumin, Habakukin, Sefanjan, Haggain ja Sakarjan sekä Apostolien tekojen summaariotekstit. Kaksikirjaimisia asuja havaitsin olevan enemmän B-tyypissä, jonka Ikola olikin todennut kieleltään kehittyneemmäksi. Esittelen kokoamaani aineistoa verbityypeittäin.

a) Lähes kaikki supistumaverbien myönteisten ja kielteisten y. 3. persoonan muotojen ja myös y. 2. persoonan imperatiivimuotojen esiintymät ovat kaksikirjaimisia, esim. *eriää, kerskaa, korjaa (imp.), lupaa, maalaa, pelkää, perkaa, saarna* (32 es., kerran *saarna* 'saarna'), *älä seuraa, siunaa, soimaa, turvaa, uhkaa*,

uhraa, wastaa (18 es.), *wihaa, langee, rupee, holhoo* (imp.), *kokoo, wirkoo*. Poikkeuksia: *hylkä, leikka, lykkä, pilkka, vasta, holho, kiro*.

Paljastavaa on se, että vuoden 1776 raamatun A-tyypin yksikirjaimisia kirjoitusasuja on B:hen korjattu kaksikirjaimisiksi: *uhka > uhkaa* (1 Moos. 9, summ.), *kelpa > kelpaa* (Matt. 26:8), *lange > langee* (Matt. 17:15, 21:44), *rupe > rupee* (Matt. 16, summ.), *holho > holhoo* (Matt. 10:40), *kato > kato* (Matt. 5:18). Kun vartalovokaali on *o*, on muutos joskus päinvastainen: *kiroo > kiro* (1 Moos. 8:21), *ei paastoo > paasto* (Matt. 9:14). – Huomattakoon, että supistumaverbien muiden muotojen vokaalivartalo on yleensä yksikirjaiminen, esimerkiksi *huokan* 'huokaan', *pelkän* 'pelkään', *lainat* 'lainaat', *seurat* 'seuraat', *uhramme, kirowat, turwawat, uhramaan, lisämästä, leikkamattomat*.

b) Samoin on *u*-vartaloisen verbin ind. preesensin y. 3. persoonan päätetävi yleensä kaksikirjaiminen. Esiintymiä löytyi runsaat 50 yli 20 eri verbistä, useista kolmitavuisista *-stU*-verbeistä ja seuraavista kaksitavuisista: *asuu, istuu, joutuu, katu, kutuu, luopuu, näkyy, puhuu* (19 es.), *pysyy, suostuu, tytyy, wiipyy*. Raamatun A-versiosta tapaa vielä päätetäviltaan yksikirjaimisia esiintymiä. Kun Lizelius on painatusvaiheen aikana muuttanut näitä kaksikirjaimisiksi, voidaan pitää varmana, että hän on 1770-luvulla tietoisesti siirtynyt kaksi-*u*:lliseen tyyppiin. Näytteitä: *juopu > juopuu* (1 Moos. 9, summ.), *muuttu > muuttuu* (1 Moos. 4:6), *näky > näkyy* (1 Moos. 1:9), *wäijy > wäijyy* (1 Moos. 4:7), *tapahtu > tapahtuu* (Matt. 12:45), *wiipy > wiipyy* (Matt. 24:48). – Niissä kaikkiaankin harvoissa tapauksissa, joissa *u*-vartaloisen verbin ind. preesensin y. 3. persoonan muotoon on merkitty vain yksi vokaalimerkki, ei sekaantuminen imperatiiviin ole mahdollinen: *näky* (1 Moos. 1:9), *puuttu* (Matt. 19:20), *ilmandu* (1 Kun. 19, summ.), *loukkantu* (Apt. 27, summ.).

c) Myös useimmat *o*-vartaloisten verbiin ind. preesensin y. 3. persoonan esiintymät on vuoden 1776 raamatussa merkitty kaksi-*o*:llisiksi. Aineistooni kertyi näitä tapauksia yli 70, esim. *anoo, katzoo, neuwoo, sanoo, seisoo, tahtoo, uskoo*. Tämän kirjoitustavan mukainen muutos ilmenee myös raamatun A- ja B-tyypin erona: *tahto > tahtoo* (Matt. 5:40, 16:24, 16:25). Joitakin päätetäviltaan yksi-*o*:llisiakin preesensin esiintymiä on: *rikko, tahto, wanno*. Vain *wanno* voisi sekaantua imperatiiviin.

d) *e*-vartaloisen verbin ind. preesensin y. 3. persoonan muoto päättyy yleensä kahteen *e*:hen. Esiintymiä kertyi runsaat 250 yli 50 eri verbistä, mm. lukuisista *-ele-*, *-ne-*, *-ise-* ja *-itze-*verbeistä sekä seuraavista kaksitavuisista: *itkee, juoxee, kokee, kuolee, kuulee, käskee, laskee, luulee, menee, nousee, panee, pääsee, tulee* (76 es., kerran *tule*). Poikkeavia esiintymiä on pari kolme: *ilotze, laske, tarwitze*.

Mutta kaikissa läpikäymissäni jaksoissa on myös yksi-*e*:llisiä kirjoitusasuja määräverbeistä: *hake* (kerran *hakee*), *luke, lähte* (joskus *lähtee*), *näke* (9 es.), *sär-*

ke, teke (18 es., kahdesti *tekee*), *tunde*. Raamatun B-tyypissä on myös muutos *tekee* > *teke* (1 Moos. 9, summ.). Näyttää ilmeiseltä, että Lizelius on näissä tapauksissa tyytynyt yhden *e*:n käyttöön sen vuoksi, että kyseiset, astevaihtelun alaiset verbit ovat vartaloltaan eriasuisia imperatiivissa ja indikatiivissa. Ind. preesens *teke, näke* ei ole vaarassa sekaantua imperatiiviin, mutta esimerkiksi *juoxe, rukoile, tule* sekaantuisi. Pitääkseen ind. preesensin y. 3. persoonan muodon yksiselitteisenä Lizelius lisää siihen toisen vokaalimerkin, kun se on tarpeen, mutta ei muuten.

e) Myös *i*-vartaloisten verbien ind. preesensin y. 3. persoonan muotoon Lizelius kirjoittaa usein vain yhden *i*:n. Tähän taas on saattanut vaikuttaa se, että yksi-*i*:lliset asut eivät olleet vaarassa sekaantua imperfekteihin, koska vanha kirjasuomi suosi *i*-vartaloisten verbien diftongillisia imperfektejä (*etzei, sallei, soweï*; Rapola 1933: 267). Näytteitä preesenseistä: *etzi* (Matt. 7:8), *oppi* (Apt. 14, summ.), *ruokki* (2. Kun. 4, summ.), *saldi* 'sallii' (Matt. 5:45), *sopi* (1 Moos. 13, summ., Ps. 70, summ., Matt. 3:15, 12:10, 12:12, 22:17). Myös kaksi-*i*:llisiä asuja on: *kärsii, pyrkii, saldi, sulmii* 'moittii' (Job. 18 ja 33, summ.). Raamatun B-tyyppiin ehtineet muutokset osoittavat tässäkin kehityksen suunnan. Näytteitä: *etzi* > *etzii* (Matt. 12:39, 16:4), *ruokki* > *ruokkii* (Matt. 14, summ.), *salli* > *sallii* (Matt. 8, summ.), *waati* > *waatii* (Matt. 5:41). Lizelius on alkanut pitää kaksikirjaimisia asuja parempina, vaikkei selvyys sitä vaatisikaan. Syynä lienee halu yhdenmukaistaa ind. preesensin y. 3. persoonan muotojen ortografiaa.

f) Sellaisen *a*-, *ä*-vartaloisen kaksi- tai useampitavuisen verbin, jossa päätetävän vokaalia edeltää vaihtelematon *st*-yhtymä, Lizelius kirjoittaa vuoden 1776 raamatussa kahdella vokaalimerkillä. Tämä näyttää koskevan paitsi ind. preesensin y. 3. persoonan muotoa myös akt. 1. infinitiiviä. Preesensistä kertyi n. 80 esiintymää, paristakymmenestä kolmitavusta, mm. *ennustaa, julistaa, tunnustaa, ylistää*, sekä kaksitavuisista *estää, haastaa, kastaa, nostaa, ostaa, päästää, säästää*. Kirjoitusasu on varmistunut raamatun painatuksen kestäessä, mitä osoittaa tehty muutos: *sairasta* > *sairastaa* (Matt. 8:6). Poikkeuksia osui aineistooni kolme: *pistä, päästä, pelasta*.

Samalla tavoin, lisäämällä kirjaimen, Lizelius muissakin tapauksissa erottaa *a*-, *ä*-vartaloisen verbin ind. preesensin y. 3. persoonan muodon imperatiivista, esim. *ajaa* (10 es.), *laulaa, maxaa, halajaa, palajaa*. Raamatun A- ja B-tyypin väliset erot kertovat samaa: *kylwä* > *kylwää* (Matt. 13:37), *maxa* > *maxaa* (Matt. 6:6, 6:18, 16:27), *huuta* > *huutaa* (1 Moos. 4:10). Yleisiä ovat myös preesensmuodot *alkaa* ja *jakaa*. Muutos ilmenee joskus 1. infinitiivissäkin: *kaswa* > *kaswaa* (Matt. 13:30).

g) Kun taas verbin vahvassa vokaalivartalossa on geminaatta-*t* tai astevaihtelun alainen yksinäis-*t*, Lizelius merkitsee ind. preesensin y. 3. p. muodon viimeiseen

tavuun vain yhden vokaalimerkin. Tämän ryhmän verbien yleisyyden vuoksi esiintymiä kertyi läpikäymistäni raamatun kirjoista runsaat 200. (Määrässä ei ole mukana erittäin yleinen *pitä*-verbi.) Ryhmään kuuluvia kaksitavuja: *autta, hirttä, juotta, jättä, koitta, kiittä, käyttä, muutta, otta, pettä, poltta, päättä, saatta, syyttä, teettä, tuotta, täyttä, wälttä, huuta, löytä, pitä, pyytä, taita, tietä, anda* (19 es., *anta* 7), *kieltä, kääntä, riendä*. – Kolmitavuja on yli 50 eri verbiä, mm. *herättä, häwittä, ilmoitta, istutta, kirjoitta, lohdutta, lähettä, opetta, pyhittä, ruskotta, saastutta, selittä, synnyttä, talutta, toiwotta, walitta, waroitta, wirwotta, wuodatta, alenda, enäntä, kohenta, murenda, oxenda, pahenda, paranta* (13 es., *paranda* 2), *waelta, warjelta, ylendä, unhohta*. Tämänmukainen on myös ortografian muutos: *asettaa > asetta* (Matt. 26, summ.). – Verbien akt. tai pass. 1. infinitiivin *tta-*, *ttä-*loppuisissa esiintymissä on niin ikään vain yksi vokaalimerkki. Joitakin näytteitä pass. infinitiivistä: *estettä, heitettä, hukutta, lewättä, luetta*.

On kuitenkin myönnettävä, että joissakin Vanhan testamentin jaksoissa, mm. Jobin kirjassa ja psalmien ensimmäisen kolmanneksen summaarioissa (Ps. 1–52), on melko yleisesti kaksikirjaimisia ind. preesensin y. 3. persoonan muotoja sellaisistakin verbeistä, jotka Lizelius toisissa jaksoissa näyttää johdonmukaisesti kirjoittavan yhdellä vokaalimerkillä. Esiintymiä on seuraavista verbeistä: *kiittää, näyttää, ottaa, polttaa, pyytää, saattaa, sortaa, syyttää, säätää, wetää, wuotaa, wälttää, asettaa, ilahuttaa, kehoittaa, lohduttaa, opettaa, osottaa, sowittaa, toiwottaa, uskaldaa, waeldaa, walittaa, waroittaa*. Kun näitä «poikkeuksellisia» kirjoitusasuja on joissakin jaksoissa runsaasti ja toisissa vähän tai ei lainkaan, tuntuu luontevalta pitää syynä pikemminkin vuoden 1776 raamatun pitkää ja hankalaa painatusvaihetta kuin Lizeliuksen päättämättömyyttä. Hänen horjunnastaan kertoo kyllä vastaavanlainen ortografian kirjavuus samanaikaisissa Tieto-Sanomissa. On todennäköistä, että muissa verbivartalotyypeissä yleistynyt kaksikirjaimisuus oli vähitellen laajenemassa näihin, vaikka selvyys ei sitä vaatinutkaan. Vanhan kirjoitustradition murtumista lienee toisaalta hidastanut se, että näitä verbejä, varsinkin suurtaajuisia *ttA*-vartaloisia verbejä, oli paljon. On vaikea arvioida, onko ääntämys vaikuttanut kirjoitusasuun. Mahdollista lienee, että raamatun oikeinkirjoitusta ovat kirjavoittaneet myös Turun tuomiokapitulin herrojen mielipide-erot.

Muunlaisia ortografian muutoksia on vuoden 1776 raamatussa varsin vähän. Kummassakin vuoden 1776 raamatun versiossa Lizelius kirjoittaa *e*-vartaloiseen yksikön partitiiviin vokaaliyhtymän, esim. *hengeä, hetkeä, järkeä, lendäwätä lehteä, wäkeä*. Tämä merkitsee selvää muutosta vuoden 1758 raamatun ortografiaan; piirre on tuttu jo kirkonkokousten pöytäkirjoista.

Illatiivien päätetavun yleinen kaksikirjaimisuus ilmenee vuoden 1776 raamatussa joskus oudollakin tavalla: *puihiin, suuriin roukkioihin, johonguun aikaan, johonguun wikaan*. Näihin luen myös harvinaisen *ei mihingään paikkaan*. Lizelius

ei kirjoita *kAAAn*-liitettä kahdella vokaalimerkillä. Tässä hän käyttää kahta kirjainta, koska kyseessä on illatiivimuoto. Jo aiemmista raamatuista – 1642, 1685 – olen huomannut vastaavanlaisia asuja, esim. *salaisingijn* 'salaisiinkin' (Sir. 23:28).

Vuoden 1776 raamattua lukiessani huomasin joitakin *s*-loppuisten nominien vokaalivartalon kaksikirjaimisia kirjoitusasuja. Koska sanojen niukkuus läpikäymissäni teksteissä ei riittänyt päätelmien tekoon, poimin lisäaineistoa käyttämällä apuna Raamatun hakusanakirjaa (Vuorela 1962). Pyrin näin löytämään sellaisia Vanhan tai Uuden testamentin jakeita, joissa on jokin vokaalivartaloineen muoto esim. sanasta *ahdas, hidas, hurskas, kuningas, lammas, paljas, puhdas, rikas, sairas, taivas, vieras, ies, kirves, altis, kallis, kaunis, ruumis, saalis* tai *valmis*. Kertynyt aineisto osoittaa, että Lizelius on lähes aina säilyttänyt aiemman yksikirjaimisen kirjoitusasun. En anna näistä tapauksista näytteitä. Kaksikirjaimisia esiintymiä on vähän, vain joskus *ahtaalla, paljaasta, ikeensä, kalliista, kalliita, kauniisti*. Syynä kaksikirjaimisuuteen näyttää osin olevan selvyuden tavoittelu. Koska *paljasta* tai *taivasta* on partitiivi, on elatiiviin kirjoitettava kaksi *a*:tä. Näytteitä: [*anoit*] *tunnustähteä taiwaasta* (Luuk. 11:16; vrt. 1758 R *tunnustähte taiwasta*); *tulikiweä Taiwaasta* (Luuk. 17:29; vrt. 1758 R *tulikiwe Taiwasta*). Mutta jos astevaihtelu pitää partitiivin ja elatiivin erillään, ei ole tarvetta käyttää kahta *a*:ta, esim. *ahasta portista* (Matt. 7:13); *puhasta kullasta* (Ilm. 21:28); vrt. *kusa ei puhdasta ole* (Job 14:4). On kyllä sellaisiakin sanoja, joiden partitiivin ja elatiivin Lizelius kirjoittaa aivan samoin, esimerkiksi *kuningasta*. Kumpi funktio, 'kuningasta' vai 'kuninkaasta', homografisella muodolla on, selviää tekstiyhteydestä.

Kokoavia huomioita

Antti Lizeliuksen profaanien tekstien ja hänen raamatunsuomennostensa tarkastelu osoittaa, että jälkitavujen pitkien vokaalien kirjoitusasu muuttuu vain joissakin muotoryhmissä.

Lizelius säilyttää tradition mukaisen yksikirjaimisen merkintätavan seuraavissa yleisissä muotoryhmissä: 1) pass. ind. preesens ja imperfekti ja kond. preesens, 2) imperatiivit, 3) akt. 2. partisiipin vokaalivartalo, 4) supistumaverbien muut vokaalivartalot paitsi sananloppuiset. Näissä neljässä ryhmässä yksikirjaimisen kirjoitusasun muuttamiseen ei ilmeisesti ollut tarvetta. Passiivimuodot *annetan, annettin, annettaisin*, imperatiivit *olkon, olkam(me), olkat(te)*, akt. 2. partisiipin muodot *antanet, antanella* tms. sekä supistumaverbien vokaalivartalot, esim. *turwawat, leikkamatta, lisämistä*, eivät olleet vaarassa sekaantua muihin muotoihin. Ääntämyksen mukaista kirjoitusasua Lizelius ei näytä tavoitelleen, mutta ääntämys on kuitenkin luontevin selitys sille, että hänellä on käsikirjoituksissaan ja sanoma-

lehdessään kaksikirjaimisiakin passiivin finiittimuotoja. Pitkän vokaalin merkintä kahdella kirjaimella on sanan viimeisessä tavussa muutenkin yleisempää kuin muissa tavuissa.

5) *k-*, *h-* tai *s-*loppuisen nominin vokaalivartalon kaksikirjaimiset asut ovat harvinaisia, ja ne selittyvät osin selvyuden tavoittelusta (*taivasta* : *taivaasta*). Mutta Lizeliuksen profaaneissa teksteissä on kyllä sellaisiakin kaksikirjaimisia esiintymiä *k-*, *h-* tai *s-*loppuisen nominin vokaalivartaloista, varsinkin *ee-* ja *ii-*vartaloista, joiden merkinnässä yksikirjaimisuus ei olisi haitannut.

6) Ominaisuudennimien jälkitavun pitkän vokaalikvantiteetin merkintä säilyy ennallaan, kahdenlaisena ja siten toistaiseksi vakiintumattomana: vokaalivartaloiset muodot Lizelius kirjoittaa yhdellä vokaalimerkillä mutta yksikön nominatiivin ja partitiivin joskus kahdella.

7) Illatiivien pitkävokaalisen päätetavun kaksikirjaimisen kirjoitusasu Lizelius tietenkin säilyttää. Lisäksi hän jo vuoden 1758 raamatussa pyrkii yhdenmukaistamaan illatiivien ortografiaa, koska hän vaihtaa kaksikirjaimiseksi *seen-*illatiivien ja 3. inf. illatiivien merkinnän. Illatiivipartikkelit Lizelius vielä kirkonkokousten pöytäkirjoissa kirjoitti yhdellä vokaalimerkillä, mutta Tiedustuskirjassa ja Tieto-Sanomissa hän käyttää kahta.

8) Yksikön partitiivimuotojen kirjoitusasu muuttuu asteittain. *a-*, *ä-*vartaloiset pitkävokaaliset partitiivit Lizelius vaihtaa kaksikirjaimisiksi vuoden 1758 raamattuun, mutta *e-*vartaloiset partitiivit hän tässä vaiheessa kirjoittaa yhdellä vokaalimerkillä, jollei päätteen jäljessä ole omistusliitettä. Kirkonkokousten pöytäkirjoissa ja vuoden 1776 raamatusta hän käyttää vokaaliyhtymäisiä asuja myös omistusliitteettömistä *e-*vartaloisista partitiiveista (1758 *hetke*, *hengeäs*, P + M ja 1776 R *hetkeä*). Syynä on arvattavasti pyrkimys yhdenmukaistaa *e-*vartaloiset partitiivit samanlaisiksi muiden vokaaliyhtymäisten partitiivien kanssa. – Selvyuden tärkeys korostuu mm. siinä, että Lizeliuksen profaaneissa teksteissä voi *a-*, *ä-*vartaloisen pitkävokaalinen partitiivi olla yksikirjaiminen vain, jos tekstiyhteys, esim. kongruoiva attribuutti, estää sekaantumisen nominatiiviin.

9) Aktiivin ind. preesensin y. 3. persoonan muodoissa ja toisaalta sekä aktiivin että passiivin 1. infinitiivissä Lizelius käyttää varsin harvoin kahta kirjainta vuoden 1758 raamatusta ja käsikirjoituksissaan. Mutta sekä sanomalehdessä että vuoden 1776 raamatusta, varsinkin sen kehittyneemmässä B-tyypissä, ilmenee kaksikirjaimisten kirjoitusasujen selvää lisääntymistä. Sen lienee käynnistänyt selvyuden tavoittelu, koska kaksikirjaimisia kirjoitusasuja on eniten niissä verbeissä, joissa yksikirjaiminen asu voisi sekaantua johonkin muuhun muotoon. Lizeliuksen traditonaaliin raamatun ortografiaan tekemät muutokset ovat yleensäkin pragmaattisia.

Kymmenen vuotta sitten ilmestyi Virittäjässä (1982: 392 – 412) Ilkka Savijärven valloittavan asiapitoinen tutkimus Ortografiset periaatteet Maskun Hemmingin Piae Cantiones -kokoelman suomennoksessa. Referoin lyhyesti osaa siitä.

Tradition mukaisesti Hemminki merkitsee yleensä jälkitavun pitkänkin vokaalin yhdellä kirjaimella. Tämä periaate ilmenee selvänä – Savijärven laskemia esiintymiä on n. 900 – useissa muotoryhmissä.

Tärkeimmät ryhmät, joissa Hemminki merkitsee jälkitavun vokaaleja kahdella kirjaimella, ovat: a) monikon partitiivi (*pienii, pahoii*; yli 90 % tapauksista), b) yksikön partitiivi (*leipää, iloo*; n. 77 %), c) 1. infinitiivi (*caevaa, perii*; n. 38 %), d) nominien illatiivi (*casvoon, vesiin*; n. 37 %).

Hemmingin 1. infinitiivin muotojen kirjoitusasujen kahtalaisuus on sillä tavoin järjestelmällistä, että *a-* ja *ä-*loppuiset ovat yleensä yksikirjaimisia, *anda, ymmärtä*, mutta assimiloituneeseen vokaaliyhtymään päättyvät kaikki kaksikirjaimisia: *perii* 'periä', *sanoo* 'sanoa', *loppuu* 'loppua', *pysyy* 'pysyä'; vastaavanlaisia ovat myös Rapolan Hemmingin kielestä antamat näytteet (1933: 72).

Hemmingin illatiivienkin kirjoitusasuun näyttää vaikuttaneen vartalon loppuvokaali. Valtaosa *a-*, *ä-* ja *e-*vartaloisista on merkitty yhdellä kirjaimella: *hautan, perän, yhten*. Myös 3. inf. illatiivi päättyy aina yksikirjaimiseen *man-*, *män-*taavuun. Sen sijaan illatiivin päätetävän *i:n* ja *o:n* merkinnässä kaksikirjaimisuus on yleisempää kuin yksikirjaimisuus, esimerkiksi *saliin, vesiin, casvoon*.

Se, miten Maskun Hemminki merkitsee jälkitavujen vokaalien kvantiteetin, on siis pääosin morfologisehtoista, mutta jotenkin näyttää vaikuttaneen myös se, mikä vokaali on kyseessä.

Hemminki Maskulainen ja Antti Lizelius ovat kumpikin harkinneet kielensä kirjoitusasua. Vokaalikvantiteetin ääntämyksestä poikkeavan merkinnän täytyi satakuntalaiselle Lizeliukselle olla ongelmallisempaa kuin Hemmingille, koska hän kuuli jälkitavun pitkän ja lyhyen vokaalin välisen eron. Lizelius ei kuitenkaan pyrkinyt muuttamaan vokaaliston ortografiaa ääntämyksen mukaiseksi. Se olisi merkinnyt liian monia muutoksia, ja Lizeliusta sitoi raamatun ortografian traditio. On luultavaa, että työskentely raamatun suomennoksen tarkistajana osaltaan hidasti Lizeliuksen omankin kirjoitustavan kehitystä.

Kun Lizeliuksen ratkaisu merkitsee muutosta traditionaaliin ortografiaan, häntä ohjaa pyrkimys selvyyteen. Hän lisää muodon tunnistettavuutta. Tätä periaatetta Lizelius on noudattanut hämmästyttävän johdonmukaisesti. Se on johdattanut hänet funktionaalsiin uudistuksiin varsinkin verbinmuotojen ortografiassa. Toiminnastaan kansankasvattajana Lizelius oli arvattavasti oppinut, ettei voi kirjoittaa *tule*, jos tarkoittaa 'tulee', vaikka voikin kirjoittaa *teke* 'tekee' tai *otta* 'ottaa'. Eikä hän liioin kirjoita infinitiivejä Hemmingin tapaan *sanoo, loppuu, pysyy*; nämähän lukija voisi tulkita preesensin y. 3. persoonan muodoiksi. Lizeliuksen

oikeinkirjoituksen kehittyneimmässä vaiheessa ilmenee selvästi pragmaattista tietoa siitä, miten on kirjoitettava luettavaa tekstiä. Tässä hän eroaa lahjakkaasta mutta kielimiehenä teoreettisemmasta Maskun Hemmingistä.

Kun Lizelius juuri Mynämäen pöytäkirjoissa ja Tiedustuskirjassa suosi *h*:llisiä illatiiveja, lienee syynä ollut ympäröivän murteen vaikutus. Välillisesti tämä ehkä osoittaa, että hän otti huomioon suomenkieliset pitäjäläisensä. Kiintoisaa on se, että *h*:llisiä esiintymiä on runsaasti *o*-vartaloisissa sanoissa, mutta niukasti *a*-, *ä*-vartaloisissa. Ero saattaa liittyä Hemmingin illatiivien kahtalaisuuteen: *casvoon*, mutta *hautan*, *perän*. Onko syynä se, että vokaalien välisen *h*:n katoaminen on erivartaloisissa sanoissa eriaikaista? Kuka tutkisi tätä?

LÄHTEET

Ainelähteet

- Biblia, Se on Coco Pyhä Ramattu, Suomexi. Stockholmis 1642. (Näköispainos. Porvoo 1971.)
 Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu Suomexi. Turusa 1685.
 Biblia, Se on: Coco Pyhä Raamattu, Suomexi. Turusa 1758.
 Biblia, Se on: Koko Pyhä Raamattu, Suomexi. Turusa 1776. (A- ja B-tyyppi.)
 LIZELIUS, ANTTI: Suomenkieliset Tieto-Sanommat (1775 – 1776). Uusintapainos. SKS. Turku 1959.
 SAARIMAA, E. A. 1917: Andreas Lizeliuksen suomenkielisiä kirjoituksia. Mynämäen kirkkokokousten pöytäkirjoja vuosilta 1761 – 1776. Varsinais-Suomi I. Varsinais-Suomen tutkimusyhdistyksen julkaisuja. S. 49 – 99. Turku.
 VIRTANEN, E. A. 1919: Andreas Lizeliuksen suomenkielisiä kirjoituksia. Pöytyän kirkkokokousten pöytäkirjoja vuosilta 1756 – 1759 ja 1761. – Vir. 1919 s. 55 – 72.
 VIRTARANTA, PERTTI 1946: Antti Lizeliuksen suomenkielisiä kirjoituksia III. «Tiedustuskirja». – Satakunta XII s. 235 – 257. Vammala.

Muut lähteet

- AHF = Acta Historica Fennica. Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja Ruotsin vallan ajalta (vuosilta 1548 – 1809). Julk. KUSTAVI GROTFELT. SKST 130. Helsinki 1912.
 IKOLA, NILO 1935: Kappale 1776:n Raamatun historiaa. – Vir. 1935 s. 116 – 127.
 IKOLA, OSMO 1976: Antti Lizelius suomen kielen viljelijänä. – Sananjalka 18 s. 5 – 14.
 IMMONEN, HELENA 1977: Antti Lizeliuksen Suomenkielisten Tieto-Sanomain finiittisten ja infiniittisten verbimuotojen morfologiaa, johto-oppia ja ortografiaa. Käsikirjoite. Tampereen yliopiston suomen kielen laitos.
 KETTUNEN, LAURI 1940: Suomen murteet III A. Murrekartasto. SKST 188. Helsinki.
 OTAVA, T. K. 1931: Antti Lizelius ja hänen «Suomenkieliset Tietosanomansa». Suomi V: 11. Tampere.
 RAPOLA, MARTTI 1933: Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin. SKST 197. Helsinki.
 SAVIJÄRVI, ILKKA 1982: Ortografiset periaatteet Maskun Hemmingin Piae Cantiones -koelman suomennoksessa. – Vir. 1982 s. 392 – 412.

- SJÖROS, JUHO 1887: Muinaismuistoja Mynämäen kihlakunnasta. – Suomen Muinaismuisto-yhdistyksen aikakauskirja VIII. Helsinki.
- Suomen kansalliskirjallisuus. Toim. E. N. SETÄLÄ, V. TARKIAINEN, VIHTORI LAURILA. V osa. Isonvihan ajasta vuoteen 1809. Helsinki 1930.
- TALLGREN, A.M. 1931: Suomen muinaisuus. Suomen historia 1. Porvoo.
- VIR. = Virittäjä
- VIRTARANTA, PERTTI 1950: Hämäläismurteiden *päiväassa* ja *päiväissä*. – Vir. 1950 s. 137–147.
- 1957: Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria II. Vokaalit. SKST 251. Helsinki.
- 1991: Antti Lizeliuksen toimittamat raamatunsuomennokset (1758 ja 1776). – Kaiken takana. Hannu Nikkilän juhla- ja muistokirja 17. 9. 1991. Vammala.
- VKS = Vanhan kirjasuomen sanakirja I. A – I. Toim. LAHJA-IRENE HELLEMAA, ANJA JUSSILA, ESKO KOIVUSALO, RIITTA PALKKI. KKTK:n julkaisuja 33. Helsinki 1985.
- VUORELA, VILHO 1962: Raamatun hakusanakirja. I. Vanha testamentti. II. Uusi testamentti. 2. painos. Porvoo.

Andreas Lizelius and the long vowels of non-initial syllables

SILVA KIURU

In Finnish orthography the marking of a long vowel quantity in non-initial syllables developed rather slowly into the present-day situation. One phase of particular interest occurred during the second half of the 18th century, in the language of Andreas Lizelius (1708 – 1795).

Lizelius was responsible for checking the editions of the Finnish Bible in 1758 and 1776. He also edited the first Finnish-language newspaper and wrote the first Finnish local history and the first official Finnish minutes of meetings.

The data discussed in the article are drawn from Lizelius' published and unpublished writings. The Bible editions are compared with the corresponding passages in previous editions (1642 and 1685). The study focusses on non-initial syllables which contain, or can contain, two identical vowel-letters in succession. These forms are: illatives (*kalaan* 'to or in a fish', *antamaan* '(to) give'); participles with a stem in *-a* or *-ä* (*kalaa* 'fish', *leipää* 'bread'); 3rd p. sing. present indicative (*antaa* 'gives'); 1st infinitive active and passive (*antaa*, *annettaa*); passive indicative present, past, and conditional present (*annetaan*, *annettiin*,

annettaisiin); the vowel stem in contraction verbs (*vihaat*, *vihaava* from *vihata* 'hate'); the *kO-* and *kA-* forms of the imperative (*olkoon* 'let be', *menkää* 'go'); the vowel stem of the 2nd participle active (*olleet* 'been', *tulleen* 'come'); the vowel stem of nominals in *-k*, *-h*, or *-s* (*esteen* 'obstacle', *terveet* 'healthy', *saaliin* 'prey', *parhaat* 'best'); and a few nominals denoting qualities (*pahuus* 'evil', *totuutta* 'truth').

In older standard Finnish these long vowels are seldom indicated with two letters, except in the illative forms of nominals. Lizelius made the illative orthography consistent, using two letters also for the 3rd infinitive illatives, nominals in *-seen* and particle illatives (*antaman* > *antamaan*; *huonesen* > *huoneseen* 'into the room'; *jälken* > *jälkeen* 'after').

In Lizelius' own dialect the long vowels of non-initial syllables had not shortened. His ear heard the difference between *tule* and *tulee*, for instance; yet his eye was accustomed to texts where they were written in the same way. Indeed, he usually did not alter the spelling in accordance with the pronunciation, because this would have meant too many changes, and Lizelius

seems also to have been bound by the traditional biblical orthography.

Lizelius preserved the single-letter form when there was no need to change it, and this principle he followed with surprising consistency. When he did change the spelling, it was from a desire for clarity. He made forms easier to recognize (nom. *leipä*; part. *leipä* > *leipää*; part. *taivasta* 'heaven'; elat. *taivasta* > *taivaasta*; cf. part. *ahdasta* 'close, narrow'; elat. *ahdasta*; imperative *tule*; present indicative *tule* > *tulee*; cf. imperative *anna*; present indicative *anda*).

The alterations Lizelius made to the traditional spelling were mainly pragmatic ones. For example, he rarely writes the 3rd p. sing. form of the present and the 1st infinitive with two letters in the 1758 Bible and his own manuscripts. In the newspaper texts and the 1776 Bible, the aim for clarity has evidently determined the switch to double letters: double forms occur mostly

in verbs where a single-letter form might lead to confusion with another form. Thus Lizelius retains single letters for verbs subject to consonant gradation, because these stems have different forms in the imperative and the indicative. He writes present-tense *teke* 'does, makes', *näke* 'sees', because there is no risk of confusion with the imperative, but for instance *juoxee* 'runs', *rukoilee* 'prays', *tulee* 'comes', *kylwää* 'sows', because single-letter forms here are identical with the imperative. The reasons for the alterations and their limited extent emerge clearly from the 1776 Bible, which exists in two versions, A and B; the differences between these are restricted to vowel orthography. The reasons for the changes may nevertheless have first become important to Lizelius in his capacity as a journalist, and only later as an editor of biblical translations.